

HUKUK UYGULAMASI VE SANSÜR

Sıla Nazlı KELCE¹
Halil İbrahim AKTAY²

Özet: Sanat ve edebiyat insanlığın kendini ifade etmek için bulduğu en etkili yoldur. İktidar, ki en başta siyasal iktidar, bireyin kendini özgürce ifade etmesinin, özündeki değerleri ortaya çıkarmasının sorgulamaya, değişmeye zorlayıcı etkisini sezer ve tehlikeli bulduğu derecede karşısında yer alır. Hukuk, iktidarın bu direncinde kullanmayı arzuladığı yegane araçtır. Bu durum hukuk uygulayıcılarının menfaatleri, kişisel çıkarları, bencilliği, dogmaları, saplantıları, ön yargıları ile hareket ederek etik olmaktan uzaklaşmaları ve değer ile değer yargısı kavramlarının ayırđına varamamalarıyla birleştğinde sağlanan hukukun amacı olan adalet değil iktidarın, çoğunluğun tahakkümüdür.

Anahtar Sözcükler: edebiyat, sanat, sansür, hukuk, hakimlik ödevi, iktidar

---

¹ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

² Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

HUKUK UYGULAMASI VE SANSÜR

Giriş

Edebiyat ve sanat eserlerinin hukuk uygulamasının objesi olması iki açıdan incelenmelidir. Birincisi siyasal iktidarın toplumu yönetme kabiliyetinde zaaf yaşamamak için edebiyat ve sanatı da denetim altında tutma arzusu ve hukuku buna göre şekillendirme çabası, ikincisi de hukuk uygulamasında değer ve değer yargısı kavramlarının karıştırılması ve değer yargılarına uymayanın yasadışı görülmesidir.

Siyasal İktidar, Sansür ve Hukuk

İktidar, geniş anlamıyla düşünüldüğünde “başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme olanağı” olarak tanımlanabilir. Diğer kişileri kendi isteği doğrultusunda harekete sevk edebilen kişinin diğer kişiler üzerinde iktidara sahip olduğu anlaşılır. Max Weber’in ünlü tanımına göre “İktidar, sosyal ilişkiler çerçevesi içinde bir iradenin, ona karşı gelinmesi halinde dahi yürütülebilmesi imkanındır.” (Weber, 1962:117).

Siyasal iktidar ise genel anlamdaki iktidardan farklı bazı nitelikler taşır. Kapsamı çok daha geniştir, bütün ülkeyi kapsar, diğer iktidarlara göre üstündür, ülke içinde en üstün iktidardır ve siyasal iktidar maddi kuvvet ve zor kullanma gücünü elinde tutar. Ancak bunlara eklenmesi gereken önemli bir unsur da rıza ve itaattir (Kapani, 2013:52). Siyasal iktidarın edebiyat ve sanatı denetim altında tutmak istemesinin yegane nedeni de rıza ve itaat sağlamadan devam edememesidir. Eğer kuvvet hak, itaati de görev haline getirmeyi bilmiyorsa, toplumda en kuvvetli olan dahi sürekli olarak üstünlük sağlayabilmek için yeterince kuvvetli değildir (Rousseau, 2007:12). Sanat ve edebiyatın insanın özündeki değerleri hatırlatması, insanı sorgulamaya, soru sormaya sevkeden yönü, siyasal iktidarın rıza ve itaat zemininde altını oyabilecek sarsıntılara yol açabilmesi her zaman mümkündür. Sansür kurumu iktidarın söz konusu endişelerinden doğar.

Meşruiyetini hangi kaynaktan alırsa alsın, sorulması gereken soru, iktidarın vatandaşların dinleme, okuma veya seyretme gibi eylemlerinde neyin nesne olacağı konusunda söz hakkı olup olmadığıdır. Başka bir deyişle çoğunluğun ahlak anlayışı ve zevkleri başkalarının eylemlerinde karar verici olabilir mi? Buna verilecek cevap ise basit ve zamandan münezzehtir; özgür bir toplum her bir bireyin yaratıcı ya da dinleyici olarak muhatabı olacağı ya da olmayacağı sanat eserine karar verebilmesi

temeli üzerinde yükselir. Tarafarı olunmayan bir konuda herhangi bir şekilde sansürü onaylamak, siyasal iktidara bir nevi dikte gücünü pekiştirme olanağı sağlar ve ardından gelecek diğer sansürleri tetikleme riskini beraberinde taşır. Oysa ki temel hak ve özgürlüklerin anayasal koruma altında bulunduğu bir hukuk düzeninde söz konusu tercihlerin de korunan temel hak ve özgürlüklerden olduğu açıktır.

Değer, Değer Yargıları ve Hukuksal Düzlem

Hukuk uygulamasının sağlıklı olabilmesi için hukuk uygulayıcılarının yaptıkları işin etik bir ilişkiye girmek olduğunun bilincine varmaları gerekir. Menfaatleri, kişisel çıkarları, bencilliği dogmaları, saplantıları, önyargıları ile hareket eden bir kişi etik olmaktan uzaklaşır. Etik yerine ahlâk zaviyesinden kavram ve tekil durumlara bakış hukukun uygulanmasında değer korunmasının ıskalanıp değer yargılarının kısıtlayıcı ve daraltıcı kalıplarının içine düşülmesi sonucunu doğurur. Kişilerarası ilişkilerde davranışlara ilişkin bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan, olması istenen çeşitli değer yargıları sistemleri bir değerlendirme ölçütü olarak ele alındığında değer bilgisine, kişilerin ve eylemlerin değerinin bilgisine götürmediğinin farkında olunması gerekir (Kuçuradi, 2009:31). Değerler evrensel nitelik taşırken değer yargıları değişkenlik gösterir. Değer yargıları bilgiyle oluşmadığından değer koruyucu değildir. Edebiyat ve sanat eserlerinin hukuk uygulamasının konusu olduğu durumda karşılaşılan ciddi bir problem de hukuk uygulayıcılarının söz konusu tekil durumu değerlendirirken ya da ilgili pozitif hukuku yorumlarken değer yagılarını değerlendirme ölçütü olarak almalarıdır.

Hakimlik ve savcılık ödevinin bu bağlamda önemine değinmek gerekir. Hakim en az değer harcayıcı, en çok değer koruyucu biçimde karar vermelidir. Hakimlik ödevi, hakimlerin hukuka, kanuna, anayasaya uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vermelidir. Hakimin ödevini yerine getirebilmesi için olayların bilgisine erişmeli, hangi değer ihlal edildiğini görmeli, hangi değer korunması gerektiğini saptamalıdır. Bütün bunları yaparken günün koşullarının, çoğunluğun görüşlerinin, iktidarın eğilimlerinin etkisinde kalma hatasına düşmemeli, değer bilgisinden hareket ederek tekil durumların kararına varmalıdır. Keza savcılar da savcılık ödevine uygun olarak değer koruyucu biçimde hareket etmeli değer yargılarının rüzgarına kapılarak kişilerin gereksiz ve yersiz biçimde hakim karşısına çıkmalarına neden olmamalıdır. Ne yazık ki edebiyat ve sanat eserleri söz konusu olduğunda zaten oldukça sık düşülen bu hatalarla daha da sık karşılaşılmaktadır. Ahlaki değer, dini değer, milli değer ve daha birçok eğer yargısı gözlüğüyle yapılan hukuksal değerlendirmeler eserlerin ve sahiplerinin haksız yaptırımlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Edebiyat ve Sanat Eserleri Üzerinde Sansür ve Yargı Kararları

Türkiye tarihi edebiyat ve sanat eserlerine karşı sansür ve yine aleyhte mahkeme kararları bakımından son derece zengindir. Bu kısımda farklı dönemlerden ve farklı niteliklerde örneklerle önceki bölümlerde dile getirilen düşünceler somutlaştırılmak istenmiştir.

Kitap yasakları, dönemin siyasi ve toplumsal iklimiyle, iktidarın ideolojik tutumuyla yakından ilgili olduğu görülür. 1930'larda yasaklanan kitaplar, çoğunlukla sosyalizm ve ulusal sorunlarla ilgilidir. Haydar Rıfat çevirisiyle yayınlanan Lenin, Marx, Engels kitapları akla gelen ilk örneklerdendir. Yine sosyalizm ve komünizm endişesinin batı ve doğu kaynaklı birçok kitabın yasaklanmasında zemin hazırladığı görülür. Türk edebiyatında yasak denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri Nazım Hikmet de yine bu dönemdedir. Hayatı boyunca defalarca mahkemelere çıkmış, mahkum olmuş, hapse düşmüş yazara yönelik suçlamalar genellikle komünizm propagandası temelindedir. Örneğin 6 Mayıs 1931'de açılan davada yazar ilk beş şiir kitabında "bir zümrenin başka zümreler üzerinde hakimiyetini temin etmek gayesiyle halkı suça teşvik ettiği" gerekçesiyle dava açılır ve Türk Ceza Yasası'nın 311 ile 312. maddelerine dayanarak yargılanır. Beraat ettiği bu davadan sonra birçok başka dava ile de karşılaşan yazar 1938 yılında Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde "askeri isyana teşvik" suçundan yargılanması sonunda "siyasi fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleri ile pek aşikâr bir suretle bir komünist propagandacısı olduğu anlaşılan" bu kişinin, "donanmanın inhilal [dağılma] ve ihtilale maruz kalmasına" yol açmak istediği belirtilerek, 20 yıl ağır hapisle cezalandırılmasına karar verildiği bildiriliyor, yasalara göre üçte biri indirilince geriye kalan 13 yıl 4 ay, önceki davada aldığı 15 yıla eklenerek, cezası 28 yıl 4 ay ağır hapis olarak açıklanıyordu. (Nazım Hikmet'in Davaları, 2012)

Yine bu dönemden bir diğer örnek 1946'da yayın hayatına başlayan ve Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz'ın yazarlığını yaptığı haftalık mizah gazetesi Marko Paşa'nın başına gelenlerdir. "toplatılmak" ve "yasaklanmak" denince akla ilk gelen yayınlardan biri olan Marko Paşa, 16.sayısındaki açıklamayla kendini anlatmakla kalmaz dönemin ruhunu da bir mizah gazetesine yakışır şekilde özetler: "Ne gün fırsat bulursa o gün çıkar, çıktığı gün saat 8 ile 9 arası satılır, 9'da toplamaya başlarlar. Türkiye'de demokrasinin ve basın hürriyetinin miyarı olan böyle bir acayip mizah gazetesidir." (Türkiye'de kitabın yargı serüveni, 2009)

1950’de yönetim değişir belki ancak komüzüm tehlikesi hala devam etmektedir ve kitap yasakları konusunda olumlu bir gelişme olmaz. Kitaplar yasaklı kalmaya devam eder; onlara yenileri eklenir, cezaeveleri yazar ağırlamaya devam etmektedir.

Siyasi kitaplarının yanı sıra pek çok şiir kitabı da yasaklanır. Bunların arasında Arif Damar’ın, Melih Cevdet Anday’ın, Şükran Kurdakul’un ve Metin Eloğlu’nun kitapları da vardır. 1957 yılının Ocak ayında Arif Damar’ın “Günden Güne” adlı şiir kitabı yasaklanır, diğer yasaklama kararları da bunun arkasından sökün eder. Üç hafta sonra Melih Cevdet Anday’ın “Yan Yana” adlı şiir kitabı için yasaklama kararı gelir; sadece 48 saat sonra da Şükran Kurdakul’un “Giderayak” şiir kitabı kara listeye girer. 42 günlük bir aradan sonra ise Metin Eloğlu’nun “Sultan Palamut”u yasaklama engeline takılır. (Türkiye’de kitabın yargı serüveni, 2009)

Yasaklanan kitapların ne kadar geniş bir yelpazeden olabileceği ise Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1975’te yaptığı, okullara yönelik yasak kitap listesinde dikkat çekiyor. Bu listede Çetin Altan’ın “Mor Defter” ve “Çemberler”, Refik Erduran’ın “Karayar Köprüsü”, Fakir Baykurt’un 5, Orhan Kemal’in 7 kitabı, Rıfat Ilgaz’ın “Hababam Sınıfı”, Yaşar Kemal’in “İnce Memed”i, Sartre’in “Duvar”ı, Cevat Fehmi Baştürk’ün “Buzlar Çözülmeden”i, Dickens’in “Oliver Twist”i, Cengiz Aytmatov’un “Toprak Ana”sının da bulunduğu kitaplar göze çarpıyor.

Müstehcenlik de sürekli yasak nedenlerinin başında gelir. Henry Miller’ın Amerika’da da 1960 senesine kadar basılması yasaklanmış “Oğlak Dönencesi”nin Türkiye’deki öyküsü de simgesel bir yayımlama özgürlüğü mücadelesine neden olmuş. İlk baskısından 47, ABD’de yasağının kalkmasından 24 yıl sonra Can Yayınları 1985’de Aylin Sağtür çevirisi ile “Oğlak Dönencesi”ni yayınlıyor. “Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu”nun verdiği bir raporla muzır ve müstehcen olduğu kanısına varılıyor. Kitap toplatılıyor. Mahkeme 22 Mart 1988’de “halkın ar ve haya duygularını rencide eden, cinsi arzuları tahrik ve istismar edici mahiyette genel ahlaka aykırı olduğu” gerekçesiyle Tütük Ceza Kanunu’na göre çevirmen Aylin Sağtür ve yayıncı Erdal Öz’ün cezalandırılmasına karar veriyor. Kitabın imhası ve yayıncısı ile çevirmenine para cezası kararından sonra 39 yayınevi “Oğlak Dönencesi”ni kitapta sakıncalı bulunan yerleri çıkartıp boş bırakarak ama kitabın başına Muzır Kurulu raporunu, savcılık iddianamesini ve Erdal Öz’ün savunmasını ekleyerek yeniden yayımlıyor. Kurul raporunda ve iddianamede müstehcen bulunan cümleler açıkça belirtildiği için isteyen okur ana metinde boş bırakılan yerlere bu cümleleri ekleyerek yasaklanıp imhasına karar verilen kitabın tam metnini okuyabiliyor. (Yıllar öncesinin "yasaklı" kitabı: Oğlak Dönencesi,2014)

Yakın tarihli örneklere bakıldığında da günümüzde yasakların ortadan kalktığı söylemek mümkün değil. İstanbul Bahçelievler'deki Behiye Doktor Nevhiz Işıl İlköğretim Okulu'nda görevli bir Türkçe öğretmeni Kasım 2012'de Brezilyalı yazar Jose Mauro de Vasconcelos'un 1968 yılında yazdığı Şeker Portakalı isimli kitabı ödev veriyor. Çocuğunun Şeker Portakalı'nı okuduğunu gören bir veli ise Başbakanlık İletişim Merkezi'ne (BİMER) yazdığı dilekçede kitabın Türk örf ve adetlerine aykırı olduğunu ve argo terimler içerdiğini belirtti. BİMER'in talimatı üzerine Bahçelievler İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, kitabı ödev olarak veren Türkçe öğretmeni hakkında soruşturma başlatıyor (Şeker Portakalı'na Soruşturma, 2013). 2007'de Prof.Dr.Richard Dawkins'in Tanrı Yanılgısı adlı kitabına Şişli Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kamu davası açılıyor. İddianameye göre, Tanrı Yanılgısı isimli kitapta Allah'a, Dinimize, Hristiyanlığa ve Museviliğe çirkin ve seviyesiz hakaret ve iftiralarda bulunduğu savunularak, söz konusu kitabın yayınının engellenmesi, dağıtımının yasaklanması, TCK 216/1 ve TCK 216/3 kapsamında sorumluların cezalandırılması talep edilmiştir (Tanrı Yanılgısı Kitabına Dava Açıldı, 2008). Kitabı dava sonucu yasaktan kurtulsa da yazarın internet sitesi iki yıl boyunca Türkiye'den erişime kapalı kalmıştır (Richard Dawkins'e sansür kalktı, 2011).

Bazı kitaplar, yasaklanıyor, bazı şiirlerde ise “öpücük”, “bira” vb kelimeler yerini üç noktaya bırakabiliyor. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak okutulan edebiyat kitaplarında yer alan Edip Cansever ve Cahit Kulebi'nin şu satırlarına bakalım:

“Üç kere üç dokuz ederdi
Adam koydu masaya dokuzu
Pencere yanıdaydı gökyüzü yanında
Uzandı masaya sonsuzu koydu
...
(Bir bira içmek istiyordu kaç gündür/Masaya biranın dökülüşünü koydu)
Uykusunu koydu uyanıklığını koydu”
E.Cansever

“Benim doğduğum köylerde
Kuzey rüzgârları eserdi,
Ve bu yüzden dudaklarım çatlaktır
... biraz! (öp biraz !)”
C.Kulebi

Sonuç

Edebiyat ve sanat insanın kendini gerçekleştirebilmesinde yeri doldurulmaz araçlardır. İnsanın değerini korumak ve insana kendini gerçekleştirebileceği uygun ortamı oluşturmak hukuk düzeninin gereklerindedir. Hukuk uygulamasında, hem her zaman mevcut ancak özellikle edebiyat ve sanat eserleri söz konusu olduğunda etkisi daha da çok görülebilen siyasi ve politik endişelerden hem de toplumsal değer yargılarının ve eğilimlerin etkisinden kurtulanması gerekir. Özgür ve gelişimi mümkün kılacak bir ortam ancak sağlıklı ve değer koruyucu bir hukuk düzeni ve bu düzenin kurallarının değer koruyucu biçimde yorumlanması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Kapani, M. (2013). Politika Bilimine Giriş. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Kuçuradi, İ. (2009). Uludağ Konuşmaları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Nazım Hikmet'in Davaları. (2012, 12 Ocak). Hürriyet
- Richard Dawkins'e sansür kalktı. (2011, 10 Temmuz). www.ntvsnbc.com
- Rousseau, J.J. (2007). Toplum Sözleşmesi. Çev.: Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Türkiye'de Kitabın Yargı Serüveni. (2009, 25 Haziran). Milliyet
- Yıllar öncesinin "yasaklı" kitabı: Oğlak Dönencesi. (2014, 26 Haziran). Cumhuriyet
- Weber, M. (1962). Basic Concepts in Sociology. London: Peter Owen